

„Igy van ez Tomiban”

Babits ismeretlen fogarasi levele Kún Józsefhez

„Ugy érzem magamat, mint Ovidius, mikor Tomiba készült »chassé du paradis latin«. Megyek a barbár oláhok közé” – írja Babits elkeseredetten Juhász Gyulának 1908. július 24-én, nem sokkal az után, hogy megkapta áthelyezésének hírért Fogarasra.¹ Levelében egyszerre utal Ovidius híres száműzetésének helyére, Tomira, és az ott lévő csapásokkal szembesülő költőben rokonlelket látó *Horreur sympathique (Vonzó borzadály)* című Baudelaire-versre. Babits számára ugyanis nem kevésbé fontos, hogy Baudelaire annak a „jajgató”² Ovidiusnak az alakját idézi meg híres költeményében, akit éppen „kiűztek a latin paradicsomból” – igaz, éppen azzal a sajátos, dekadens hangszúllyal, hogy ő egyáltalán nem panaszkodik, sőt ellenkezőleg: „szíve gyönyörködik” a „mord fényben”, mely a „Poklot” hirdeti.³ A szakirodalom eredményei alapján jól ismerjük e zaklatott nyár és szomorú ősz eseményeit, Babits velencei utazásának megtermékenyítően katartikus élményét, Fogarasra való lehangolt megérkezését, majd *A Holnap* antológia megjelenése után váratlan viharként lecsapó irodalmi botrányt, amely hetek alatt országosan ismertté tette nevét, és hosszú időre meghatározta költői pályájának alakulását.⁴ Mégis különösen fontos a most előkerült, elveszettnek hitt, vallomásos levél, melyet Babits szeptember 5-én, az első fogarasi hét végén, *A Holnap* kötet kézbevétele előtt⁵ küldött. A „Kedves Barátom!” megszólítás mögött Kún József, a nála tíz évvel idősebb szegedi, sokoldalúan művelt tanártárs alakja ismerhető fel, aki *A Hétben* ekkor már rendszeresen publikáló költőként egyúttal művészi mentora, tanácsadója és közeli barátja lett a Tisza-parti városban.

A levél felbukkanásának története szinte csodaszerűen szerencsés. Scheiber Sándor családja egy József Attila-kéziratról kért szakvéleményt a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárának vezetőjétől, Varga Katalintól. A kéziratot azzal a kötettel együtt hozták be a Múzeumba, amelyben rátaláltak. Az 1924-es vers kéziratáról kiderült, hogy nem eredeti, hanem csak kéziratos másolat, melyet Somlyó György készített az 1930-as évek

1 Babits levele Juhász Gyulának (Szekszárd, 1908. júl. 24.) = *Babits Mihály levelezése, 1907–1909*, s. a. r. SZŐKE Mária, Bp., Akadémiai, 2005 (a továbbiakban: BML 1907–1909), 97.

2 *Rokon borzalom* címmel fordította KOSZTOLÁNYI Dezső: *Charles Baudelaire válogatott művei*, szerk. RÉZ Pál, Bp., Európa, 1964, 595.

3 *Vonzó borzadály* címmel fordította Szabó Lőrinc: *uo.*, 88.

4 BISZTRAY Gyula, *Babits fogarasi évei*, ItK, 60(1956), 300–310, 431–446; CSOKONAI-ILLÉS Sándor, *Babits Mihály és Fogaras*, Bp., Argumentum, 2010; RÓNA Judit, *Nap nap után: Babits Mihály életének kronológiája, 1883–1908*, Bp., Balassi, 2011.

5 *A Holnap* kötetét, melyet feltehetőleg postán küldenek el Fogarasra, a szerzők szept. 4-én dedikálják Babitsnak „A váradiak” aláírással. BML 1907–1909, illusztrációk 4–5.

végén. Ellenben filológiailag sokkal lényegesebb lett egy mellékesnek tűnő fénymásolat tartalma. A feltehetően napló vagy emlékkönyv célját szolgáló, üres lapokat tartalmazó kötetnek⁶ az elejére, a József Attila-vers mellé be volt téve ugyanis egy Babits által írt és aláírt levél kéziratának fénymásolata is, nagy gondossággal körbevágva, gemkapoccsal összetűzve. Varga Katalin a biztonság kedvéért, no meg kézírattárosi hatodik érzékét követve, ellenőrizni akarta, hogy melyik gyűjteményben van a levél eredetije, és így rájött, hogy sem a Babits-kéziratkatalógus, sem a levelezés kritikai kiadása nem tart számon ilyen szövegű, 1908. szeptember 5-én írt levelet. Az összefüggések alapján egyértelművé vált, hogy arra a Kún Józsefnek írott levélre bukkant rá, melynek kikövetkeztetett hiányát Szőke Mária a kritikai kiadásban fel is tüntette.⁷ Mivel bebizonyosodott, hogy pillanatnyilag ez a másolat számít primer forrásnak, megkérte a családot, adományozzák a Múzeumnak a dokumentumot.⁸

A vallomásos levél olvastán olyan személyes részletekre derül fény, olyan érzelmi mélységek tárulnak fel, amelyekről eddig csak más, közvetett források alapján volt tudomásunk. Azok a motívumok és jellemző részletek, amelyek később belesimulnak majd a versekbe, regényekbe, önéletrajzi esszébe, itt az első élmény hatására mellbevágóan elidegenítőek. Az első egy hét nyomasztó tapasztalatai alapján Babits „egy mindenképpen felemás városkát” fest le úgy, hogy elkeseredésének okait groteszk ellentétek felsorolásával érzékelteti. Villannyal világítanak, aszfaltos út is van, a port kell nyelni mégis egész nap és bukdácsolni kell este a sötétben; a tisztviselők („kaputos emberek”) többsége magyar, a boltok feliratai mégis román vagy német nyelvűek; a város nevét adó havasokat jól lehet látni, a hegyek mégis elérhetetlenül messze vannak. A villanyvilágítást mint az elmaradott városka abszurdnak érzett fejlettségét sok művében megemlegeti. Most csak az önéletrajzi ihletésű *Halálftait* idézem, ahol immár nem tömény elkeseredéssel, hanem epikus élvezettel ecseteli a Fogarasról mintázott Erdővár paradox kivilágítottóságát: „Erdővárott villanyvilágítás volt mindenütt, olcsó lévén az áram, mert vízesés ereje hajtotta: még a pajtákban, istállóban is villany égett: eleven drótok futottak mindenfelé s ez oly különös volt, az óriási erdők, lakatlan havasok alján!”⁹ A tanév legelején tanítványait is lehangoltabban szemléli, mint majd a háromévi tanársága után fogja. *Fogaras* című kései esszéjében már érzelmileg sokkal elkötelezettebben ír román tanítványairól: „Szerettem ezeket a fiúkat, noha volt bennük valami idegenszerű”.¹⁰ Ekkor, az első napokban diákjainak még csak műveletlenségét látja: „Már most képzelj el egy gimnáziumot, ahol minden tízedik gyerek bizonyítványában ha akad jeles kalkulus, ahol ötödikben (ennek vagyok főnöke) 3 gyerek egy

6 A vágatlan öntött papírlapokat magába foglaló üres kötet napló vagy emlékkönyv jellegére utal bőr kötése, fém támasztógombokkal ellátott, bőrpántokkal kapcsolható fedele.

7 Hiányzó levélként regisztrálta a 466. levelet: Babits Kún Józsefnek (Fogaras, 1908. szept. 14. előtt) = BML 1907–1909, 122, 349.

8 Leltári száma: 2013.7.1.

9 BABITS Mihály, *Halálftai*, I. s. a. r. SZÁNTÓ Gábor András, NÉMEDINÉ KISS Adrien, T. SOMOGYI Magda, Bp., Argumentum, 2006, 637.

10 BABITS Mihály, *Fogaras*, Pesti Napló, 1937/293 (dec. 25.), 33–34; *ua.* = BABITS Mihály, *Keresztülkasul az életemen*, Bp., Nyugat, 1939, 42.

szót se, a többi igen gyengén tud magyarul, s a fele majdnem ismétlő”. A felsoroltakból levont következtetés lesújtó: „némi fogalmad lesz a mesebeli buták országáról.” Abban a mondatban pedig, melyben azt foglalja össze, hogy mennyire idegenül érzi magát itt „a Balkánon, Románia szélén, Ázsia szélén félvad oláhok közt, akiknek még papjaik is lógó üngben és cifra övben járnak”, már a *Vásár* című, 1908 késő őszen keletkezett vers motívumai bukkannak fel: „kilógó ing, zord búsa szemivek”, „Láthatsz sok pópát, hosszu szép szakállt”.

A rá váró közösségi életformát is sokkolóan másnak látja, mint amilyenben Szegeden volt része. A Tisza szálló elegánsan modern és nagyszabású kávéháza után, ahol „sokat ült”¹¹ esténként Kún József társaságában, itt „kávéházba nem lehet uriember”, csak a casinóban és a cukrászdában lehet újságot olvasni, ráadásul silány a színvonal, hiszen „*a Hét Fogarason sehova sem jár*” (határozottan aláhúzza ennek a képtelennek érzett hírnek a szavait), csak a hetente megjelenő élc lap, a Fidibusz.

„Igy van ez Tomiban” – összegzi benyomásait levelében Babits. Minden magyarázat nélkül utal a később verscímé is váló híres metaforájára, melyben Fogarasra helyezését Ovidius Tomiba való száműzéséhez hasonlítja: *Levél Tomiból*. Érdekes, hogy Juhász Gyulának küldött levelében még kibontotta a frissen születő hasonlatot: „Ugy érzem magamat, mint Ovidius, mikor Tomiba készült”; ezzel szemben Kún Józsefnek csak magától értetődő tömörséggel utal rá, vagy azért, mert egy korábbi, máig lappangó levélben a párhuzamot már megfogalmazta neki, vagy azért, mert nyilvánvalóan számít Kún latinus műveltségére.

Az eltelt egy hét érzelmi összegzése pedig versbe illően tömör: „Tomba, szomorú hangulatok tolják egymást.” Költőien megformáltak azok a sorok is, melyekben velencei emlékeit eleveníti fel: „Ó kocsizaj nélküli utcák, selyemutcák, hinta utcák, ó ragyogó templomok, ó mór ívek ritmikus árnyai! [...] De messze, messze van...” Babits a stílus nominális jellegével, a ragnélküli névszói elemek gyors felsorolásával, a megismételt „messze, messze” szavakkal egyértelműen rájátszik a Szegeden, egy évvel korábban született, Kún József által nyilván jól ismert *Messze, messze...* című versére, csak immár nem az addig még soha nem látott, csupán olvasmányokból megidézett távoli tájakat, hanem az emlékezetében frissen élő, ám szintén távolinak érzett Velencét idézi meg velük. A líraira stilizált sorokban egyúttal ráismerünk a későbbi művek velencei motívumaira is. A kocsizaj hiánya válik alapjává a Velence szimbólumává növelt csöndnek: „Ez a Csönd városa: az egyetlen város a világon, ahol nem hallani kocsizörgést” – írja majd *A gólyakalifában*.¹² *Mese a Decameronról* című novellájában is rokon hangulatú, lebegően selymes képet fest: „Messze pihegnek a gondolák, míg szemközt tarka palazzók idegesen libegő tarka, nagy árnyfüggönyöket bocsátanak a vízbe, keleti függő szőnyegek gyanánt. A lóhereíves ablakok szeszélyes márványcsipkeit hófehérre mossa a hold-

11 Az *Esti kérdés* keletkezésére emlékezve eleveníti fel emlékeit ezekkel a szavakkal Szabó Lőrincnek: „Tisza-kávéház emléke, ahol én sokat ültem szegény Kun Józseffel.” GÁL István, *Babits egyes verseinek keletkezéséről*, It, 1975, 459.

12 BABITS Mihály, *A gólyakalifa; Kartyavár*, s. a. r. ÉDER Zoltán, Bp., Historia Litteraria Alapítvány–Korona, 1997 (a továbbiakban: BABITS 1997), 80.

világ és kikékíti titkos kékítővel. Ezüst sugarak, kék árnyékok; s vizek zöld selyme szellőtlen suhog.¹³ Az elvagyódás és irracionalitás érzését pedig egészen hasonlóan fogalmazza meg, még a „messze” szót is megismétli a *Halálfaiban*, az Erdővárról írott részben: „Imrét néha vad szenzációval ragadta meg az érzés: hogy került ő ide, távol mindentől és mindenkitől, a világ végére? Milyen különös az emberi élet! Imre szédítő irrealitás fényében látott ilyenkor mindent: talán semmi sem igaz, semmi sem volt igaz, s néhány könyv az egész világ! Messzebb Velencénél? Oh! Messzebb Párizsnál... Amerikánál...”¹⁴

Minden rájátszáson, motívumegyezésen túl talán a legizgalmasabb azt látni, hogy Babits, aki nem szeretett hosszú, vallomásos, „szép” leveleket írni, itt mégis határozottan költői nyelven formázza meg barátjának gondolatait; úgy építi fel segélykérő, elkeseredett mondatait, mintha későbbi versének, a *Levél Tomiból* címűnek alkotná meg a vázlatát, melyben a száműzetésből való ovidiusi levélírás helyzetét költői témává emeli. Előttünk formálódik a leendő költemény prózai archetipusa. A racionálisan csak lesújtó tapasztalatként leírható dolgok, hasonlóan Baudelaire-nek a rútban is költői témát látó, a borzalmat is ihletőnek érző attitűdjéhez, máris művészi alapanyagul szolgál, és szépen összecsengő mondatokká formálódnak.

Életrajzi adatok szempontjából is fontos ez a levél. Babits augusztus 28-án Kolozsvárt is érintve érkezik Fogarasra. Ezen a napon elfoglalja szállását a Lenkert utcában (ma a 32-es számú ház), melynek jellegéről eddig „első kézből származó adatunk”¹⁵ főleg a több mint egy évtizeddel későbbi, *Az én kísértethistóriám* című írása alapján volt. Ezzel a furcsa címmel írja meg 1923-ban Fogarasra érkezésének, szállásfoglalásának és első nyomasztó éjszakájának történetét, melyet egy földrengés tett kísértetiessé számára. A novellában így festi le szállását: „A szoba nagy volt, kongó, mint egy terem, különös barna szín falakkal, alig egypár bútor ácsorgott benn.”¹⁶ Igaz, október elején családjának is részletesen beszámol majd lakásáról, munkájának körülményeiről, de ez a levél, hasonlóan más Szekszárdra küldött levelekhez, elveszett, és csak a válaszból tudjuk, hogy az otthoniaknak még le is rajzolta szobáját: „Örültünk, hogy a múltkor lerajzoltad a szobád berendezését, az iskolai utadat stb.”¹⁷ A most megkerült, Kún Józsefnek írott levél pontos leírást ad Babits lakhelyéről: „Szép tág szobámban, ahonnan az ablakon a havasokat látom, este villanyvilágításnál, dolgozhatom kedvemre”. Ugyanilyen helyzetet ír le szeptember 3-án Balogh Miklósnak egy képeslapon: „Ablakomból látom a havasokat. De csak messziről...”¹⁸ A havasok otthoni látványát megemlíti az *Alkonyi prológus* című vers „a hegyek ormán lilul a hó” sorához fűzött keletkezéstörténeti magyarázatában is,

13 BABITS Mihály, *Mese a Decameronról = Kisprózai alkotások: Babits Mihály műveinek kritikai kiadása*, s. a. f. NÉMEDINÉ KISS Adrien, SZÁNTÓ Gábor András, Bp., Argumentum, 2010 (a továbbiakban: BMKP), 442–444, 118.

14 BABITS, *Halálfa*, i. m., 637.

15 CSOKONAI-ILLÉS, i. m., 28.

16 BABITS Mihály, *Az én kísértethistóriám*, *Az Est*, 1923. máj. 20.; ua. = BMKP 442.

17 Babits Angyal levele Babits Mihálynak (Szekszárd, 1908. okt. 6. után) = BML 1907–1909, 137.

18 Vö. RÓNA, i. m., 462.

mely Szilasi Vilmos kötetében található: „Fogarás, szobában (az ablakból látszottak a havasok alkonyfényben).”¹⁹

29-én Major Károly igazgató a tanév alakuló értekezletén az új tanárok között köszönti őt is: ekkor tudja meg azt, amiről a most előkerült levélben is beszámol, hogy heti két órában a latinórak mellett a külön tárgyként felvehető francia nyelv oktatását is rábízták. Így összes óráinak száma az első hetekben 23-ra emelkedik.²⁰ Ekkor ismeri meg tanártársait is, már az első héten kiemelkedik közülük intelligenciájával Ambrózy Pál, vele rokonszenvezik leginkább: „Egy intelligens ember is van itt a tanárok közt, Ambrózy Pálnak hívják.” Valóban vele alakul ki később a legszorosabb kapcsolata. 1909 nyarán együtt fognak majd Itáliába utazni. Őt fogja jellemezni (igaz, név nélkül) a *Magántudósok* című írásában ezzel a tömör leírással: „Volt egy barátom, tanár egy erdélyi városkában. Szótlan ember volt; de azt mondták róla, hogy »nyolc nyelven hallgat«; valóban sohasem lehetett tudni, mi mindenhez ért még.”²¹ A *golyakalifa* Darvas tanár urát is róla mintázta, szó szerint azonos fordulattal jellemezve tudását: „Nyolc nyelven hallgat”.²² A jó hírre Kún József következő levelében így válaszol: „Örülök, hogy mindjárt magadhoz illő baráttra találtál; a leveledben említett A. Pálra gondolok.”²³

Lényeges ismereteket ad ez a levél a Kún Józsefhez fűződő barátság megítélésének szempontjából is. Apró Ferenc 1983-as kötetében még felemásnak festette le kapcsolatukat. „Kún levelei tele vannak dicsérettel, rajongó szeretettel, ám Babits nem tárulkozik ki. Egyetlen fönnyaradt levelében elkerüli, hogy barátságukról vagy Kún verseiről írjon.”²⁴ Apró egyetlen, 1909. január 4-én írt levél alapján ítélte, azóta már több levél is publikussá vált, valamint kapcsolatukat feldolgozó alapos tanulmány látott napvilágot,²⁵ az adatok mind mély és kölcsönös barátságról tanúskodnak. Babits ragaszkodását az is jelzi, hogy amint megkapja fogarasi kinevezésének híret, azonnal ír Palicsra Kún Józsefnek: „S tegnap megérkezett a várt és rettegett újság: semmi sem ért semmit, megjelent a hivatalos lapban a halálos ítéletem: kineveztek – eltemettek – Fogarásra.” Majd kérlelve hozzáteszi: „Kérlek vigasztalj meg egy levéllel minél előbb. Nem képezed mennyire lesujtott a hír.”²⁶ Pár nappal később, miután Kún megírja, hogy szanatóriumban van, és elküldi új címét,²⁷ Babits azonnal újabb részletes levelet küld neki, megismételve az információkat és a reményt, hogy a távolság ellenére nem szakad meg a kapcsolatuk: „Azt remélem hogy nem soká leszek Fogarason. Kétségkívül alig fog kárpótolni

19 KELEVÉZ Ágnes, *Babits vallomása Szilasi Vilmosnak versei keletkezéséről*, ItK, 98(1994) (a továbbiakban: KELEVÉZ 1994), 754.

20 Vö. RÓNA, *i. m.*, 451.

21 BABITS Mihály, *Magántudósok*, Nyugat, 5(1912)/19 (okt. 1.), 473–477; *ua.* = BABITS Mihály, *Esszék tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1978, I, 324.

22 BABITS 1997, 62, 526–527.

23 Kún József levele Babitsnak (Szeged, 1908. szept. 14. és 17 között) = BML 1907–1909, 124.

24 APRÓ Ferenc, *Babits Szegeden*, Szeged, Somogyi Kvt., 1983, 69.

25 Kettejük kapcsolatáról részletesen lásd PÉTER László, *Babits „legjobb szegedi barátja”: Kún József emlékezete*, Kortárs, 2002/2–3, 132–143.

26 Babits levele Kún Józsefnek (Szekszárd, 1908. júl. 25. és 27. között) = BML 1907–1909, 96.

27 Kún József levele Babitsnak (Rohitsch-Sauerbrunn, 1908. júl. 27.) = BML 1907–1909, 101.

valami a te társaságodért: de remélem hogy néha leveleid fognak vigasztalni.”²⁸ Kún augusztus 30-án írt válaszeleve szemérmesen tartózkodó, de őszinte vallomás: „Évek óta te voltál az egyetlen ember, kivel a mindennapi *barátság* közönyös érzése mély, szerető vonzalommá alakult, sőt mondhatnám, hogy te voltál az egyetlen Szegeden kit barátomnak éreztem. Szemtől-szemben nem tudtam volna ezt elmondani, így azonban jól esik e kényszerű vallomást megtennem.” Majd a levél végén hozzátesszi: „arra akarlak kérni, hogy az ígért »hosszu« levelet, mely Velencéről szól ne mulaszd el megírni, valamint verseidet ne felejtse el megküldeni.”²⁹ A most előkerült dokumentum alapján már tudjuk, hogy Babits el is küldi verseit és valóban „hosszú” levelét, melynek szövegét szintén a bensőséges szeretet hatja át. Szükségük van tehát kölcsönösen egymásra, és mindketten reménykednek, hogy levelezés formájában barátságuk folytatható lesz. Terveik is vannak: egy jövő évi közös velencei út, egy Oscar Wilde-fordításkötet összeállítása. Igaz, hogy az évek múltával Kún betegsége és Babits nehézkes levélíró természetete miatt egyre dőcögősebbé válik levelezésük, de az érzésük, kölcsönös megbecsülésük, szeretetük nem változik. Kún korai, 1913-as halála után Babits a Nyugat számára írt nekrológiájában így emlékezik meg róla: „Barátom volt ő, mikor én még senki se voltam, és ő már valaki. Az idősebb barát elnézésével és szeretetével vigasztalt fiatalos és oktalan kétségbeeséseimben.”³⁰ A *Halálfi* (1927) című regényében Rosenberg alakjában Kún József vonásai is felsejlenek. 1926-ban egy Komlós Aladárnak adott interjúban visszatekintve, összegezve pedig úgy jellemzi, mint „jeles költőt és főleg kiváló embert, feledhetetlen barátomat...”³¹

Filológiai kérdések lezárásához is hozzásegít ez a levél. Méghozzá két fontos vers, a *Hegeso sírja* és a *Bakhánslárma* című versek datálásához. Mindkettő a bizonytalan keletkezési idejű szekszárdi versek közé tartozott, annak ellenére, hogy Babits két helyen is vallott a versek keletkezésének körülményeiről. Egyszer Szilasi Vilmos barátjának kérésére írta, illetve diktálta le első három kötetének verseivel kapcsolatos emlékeit, egy másik alkalommal Szabó Lőrincnek beszélt részletesen költeményeiről, amit a fiatal költőtanítvány gyorsírással jegyzett le. Mindkét szöveg szerint Szekszárdon született a *Bakhánslárma*: „Szekszárd / Szöllőhegyen. / Reinach: Művészet / kis tükrét olvastam. / Catullus: Athys” – olvasható a Szilasi-kötetben.³² A Szabó Lőrincnek tett hosszabb vallomásában összekapcsolja a *Hegeso sírja* keletkezésével, mégpedig úgy, hogy egyszerre mindkét verscímét említi, s utána a felsorolás rendjében beszél róluk: „*Bakhánslárma* és *Hegeso*. Szekszárdon írtam, a szőlőhegy tetején, a tanyánkban a déli órákban. [...] És ugyanazon délben még egy másikat is írtam, a *Hegeso sírját*. Ugyanakkor írtam, iszonyúan sütött a nap és a lugasban sétáltam fel és alá és egy nagy fotelben ültem le, hogy leírjam. Nagyon Nietzsche hatása alatt álltam akkor. A görög és

28 Babits levele Kún Józsefnek (Szeged, 1908. júl. 28. után) = BML 1907–1909, 102.

29 Kún József levele Babitsnak (Palics, 1908. aug. 30.) = BML 1907–1909, 112–113.

30 BABITS Mihály, *Kún József*, Nyugat, 5(1912)/13, júl. 1., 66.

31 KOMLÓS Aladár, *Beszélgetések a zsidókérdésről: Babits Mihály, Múlt és Jövő*, 1926. nov., 369–370; *ua.* = BABITS Mihály, „*Itt a halk és komoly beszéd ideje*”: *Interjúk, nyilatkozatok, vallomások*, szerk. TÉGLÁS János, Celdömölk, Pauz–Westermann, 1997, 180.

32 KELEVÉZ, *i. m.*, 752.

keresztény világeszmé körében mozog ez is. Az aszkézis és a kicsapongás viszonya.³³ A pontosan leírt körülmények ellenére a megírás évében mégis bizonytalan az emlékezete. A *Hegeso sírja* című vers szövege mellett a Szilasi-kötetben a következő, kérdőjeles, tág meghatározású bejegyzést találjuk: „Szekszárd / 1906-7? [jav. ebből: 1905-1906]”.³⁴ Rába György ezeknek az adatoknak az alapján a bajai tanévet követő 1906-os nyár terméséhez sorolja mindkét verset.³⁵ Azonban a *Bakhánslárma* ceruzairású kéziratának vizsgálata és a Kún József által 1908. szeptember közepén írt³⁶ levél tartalma alapján már korábban is felvettem, hogy e két vers megírása nem 1905-re, de még csak nem is a Babits által megjelölt legkésőbbi 1907-es vakációra, hanem a fogarasi tanévet megelőző nyárra, 1908 forró napjaira tehető.³⁷ Ez a datálás azért fontos, mert így az ikerversek klasszicizáló világa időbelileg is közvetlen rokonságot mutat a Fogarason született görögös költemények sorával. Azt eddig is tudtuk, hogy Kún szeptember közepén mely frissen megkapott versekről ír részletes véleményt Babitsnak: „Szíves soraidnak igen megörültem, verseidnek még inkább.” Miközben több verset megdicsér, kettőt határozottan kritizál. „A »Hegeso«... tetszik legkevésbé” – írja meg őszintén, és hozzáteszi, hogy „mondva csinálnak” érzi a „»Lelkemben...« címűt”.³⁸ Itt nyilván a *Bakhánslárma* kezdő szavára utal, feltehetőleg ekkor valóban ez lehetett a vers címe. Kún válaszevelelől persze nem derül ki, hogy a kritizált versek mikor keletkeztek, de a most publikálásra kerülő Babits-levél tartalma egyértelművé teszi, hogy az összes ekkor postára adott vers friss „termés”: „Mellékelve küldöm újabb dolgaimat, azon reményben, hogy lehető behatóan s persze őszintén megírod róluk véleményed. Mind szekszárdi termés.” Vagyis most már bizonyos, hogy mindkét költemény 1908 nyarán, Szekszárdon keletkezik. A két verset Babits ezen az őszön meg is jelenti.³⁹

Mindenképp nagy nyereség, hogy ez a levél, ha csak fénymásolat formájában is, de közgyűjteménybe került. Ezúton is köszönöm, hogy Varga Katalin engem kért fel a szöveg publikálására. A proveniencia körülményeit ismerve azonban több kérdés is megválaszolatlan. Nem tudjuk, hogyan, mikor és miért kerülhetett Scheiber Sándor tulajdonába épp ennek az egy Babits-levélnek a másolata, kitől kaphatta, hol van az eredetije, és miért tartotta a József Attila-verssel együtt egy üres, díszes kötetben.

Azért izgalmasak ezek a kérdések, mert sajnos a Kún Józsefnek írt levelek közül csak kevés maradt fenn, mivel a hagyaték sajnálatosan szétszóródott. Pedig a szegedi barát a leveleken kívül megőrzött néhány Babits-verset is, melyek Kún korai halála

33 GÁL, *i. m.*, 457.

34 KELEVÉZ, *i. m.*, 752.

35 RÁBA György, *Babits Mihály költészete: 1903–1920*, Bp., Szépirodalmi, 1981, 199.

36 Kún József levele Babitsnak (Szeged, 1908. szept. 14. és 17. között) = BML 1907–1909, 123–125.

37 A datálás kérdéséről lásd részletesen KELEVÉZ Ágnes, „Lelkemben bakhánslárma tombol”: *A fiatal Babits dionüszoszi és apollóni verseiről* = Uő, „Kit új korokba küldtek régi révek”: *Babits útján az antikvitástól napjainkig*, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2008, 4–5.

38 Kún József levele Babitsnak (Szeged, 1908. szept. 14. és 17. között) = BML 1907–1909, 124.

39 A *Hegeso sírja* első megjelenése: Fogaras és Vidéke, 1908. okt. 18., 2; kötetben először: *Levelek Iris koszorújából* (1909); a *Bakhánslárma* első megjelenése *Halk orgiák* címmel: Független Magyarország, 1908. okt. 25., 1; kötetben először, már *Bakhánslárma* címmel: *Herceg, hátha megjön a tél is!* (1911).

után a család birtokában maradtak, ahogy ezzel kapcsolatos emlékeit Szentkuthy Miklós a húszas évek közepére visszaemlékezve megírta: „detonációt idézett elő bennem, mikor Kún József fia (dr. Kún Miklós ideggyógyász) a gimnáziumba elhozta Babits néhány eredeti verskéziratát – a papír tapintása, a tinta, a versek elhelyezése a papíron szinte hihetetlen volt számomra”.⁴⁰ Ezek talán épp azok a versek lehettek, melyeket ebben a szeptember 5-i levélben küldött Babits barátjának. Maga Kún Miklós is említi egy Babitsról szóló interjújában a kéziratokat, bár a felvétel készítésekor már, saját bevallása szerint, nem voltak a birtokában.⁴¹ Nem tudjuk, hogy a hiányzó kéziratok vajon lappanganak-e még valahol. Egy valami bizonyos: Babits levelestára egy szép és fontos szöveggel lett gazdagabb.

Szövegközlés

Fogaras IX/5.

Kedves Barátom!

Kedves leveledet megkaptam,⁴² s igen-igen kellemes oázist képezett abban a sivatag hangulatban, amellyel idejöttem. Képzeld el egy kis falut ahol villanyvilágítás és aszfalt van, de ahol azért egész nap nyeljük a port, s egész éjjel setétben bukdácsolunk, – egy kis várost, ahol a kaputos emberek⁴³ magyarul beszélnek, de a boltok felírásai oláhok vagy németek, egy mindenképen felemás városkát, egy havasi várost, mely nevet adott egy gyönyörű havasláncolatnak,⁴⁴ de mégis oly messze van tőlük hogy tanárember nem talál alkalmas vakációt kirándulni.⁴⁵ egy várost végre, ahol csak barna sert lehet inni, csak magyar, német, oláh ujságot olvasni, ahol kávéházba nem mehet uriember: előtted áll Fogaras.

Már most képzeld el egy gimnáziumot, ahol minden tizedik gyerek bizonyítványában ha akad jeles kalkulus, ahol ötödikben (ennek vagyok főnöke) 3 gyerek egy szót se [jav. olvashatatlanból], a többi igen gyengén tud magyarul, <ahol> s a fele majdnem ismétlő: s némi fogalmad lesz a mesebeli buták országáról.

40 SZENTKUTHY Miklós, *A Nyugatról = Vallomások a Nyugatról*, s. a. r. RÓNAY László, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum–Népművelési Propaganda Iroda, 1971, 166. (Idézi APRÓ, *i. m.*, 67.)

41 Kún Miklós beszélgetése Kelevéz Ágnessel (1996. febr. 13.), Petőfi Irodalmi Múzeum, Médiatár, K/2205; említi Babitshoz fűződő kapcsolatát önéletrajzában is: KUN Miklós, *Kedves Hilda: Egy elmeorvos az elmebeteg huszadik században*, Bp., Medicina, 2004, 13, 23, 57.

42 Kún József levele Babitsnak (Palics, 1908. aug. 30.) = BML 1907–1909, 112–114.

43 Kaputos ember = kaputót, vagyis hosszú szabású, városias jellegű felsőkabátot viselő ember. Tágabb értelme: tanult, városias, hivatalnokféle ember.

44 Fogarasi-havasok.

45 Később Babits nem is tanártársaival, hanem szászok által szervezett turistaegylettel kirándult a havasokba. A szászok „turistaegyletet alakítottak, s kirándulásokat szerveztek. Magam is csak úgy láthattam meg kissé közelebről a Nagoj rengetegeit s a Király-kő szikláit, [...] hogy egy-egy ilyen szász expedícióhoz csatlakoztam. (Ami kissé különcségszámba ment.)” BABITS, *Fogaras, i. m.*, 38.

Igy van ez Tomiban: „De Tomi casinójában” megtaláltam a Vasárnapi Ujságot s benne a Te versedet.⁴⁸ Már ismertem; de harmadszor, s aztán hatodszor olvasva is a régi [i. jav.] megragadó, megfogó, el nem bocsátó. A másik versedet sajnos nem olvastam, s Fogaras hátrányai közt elfeledtem említeni, hogy a Hét Fogarason sehova sem jár: sem a casinóba sem a cukrászdába:⁴⁹ ezek pedig az egyetlen helyek, hova járni lehet ujságotlvasni. (A Fidibusz⁵⁰ persze jár!)

Egy vígasztal: időm talán lesz, több mint Szegeden. Bár itt még divat a délutáni előadás (mint minden elmaradottság) bár a francia nyelv rendkívüli tanítását is el kellett vállalnom: d. u. 3 órátot [ó. jav.] nagyobbrészt szabad vagyok. Szép tág szobámban, ahonnan az ablakon a havasokat látom,⁵¹ este villanyvilágításnál, dolgozhatom kedvemre (ha ugyan nem lesznek u. n. társadalmi kötelességek...) Egy intelligens ember is van itt a tanárok közt, Ambrózy Pálnak hívják.⁵²

Velencei benyomásaimról hosszasan írtam Juhász Gyulának.⁵³ Bocsáss meg, de a mostani környezetben egyáltalán nincs hangulatom ezeket újra leírni. Igenis érezném az ellentétet. Animus meminisse horret.⁵⁴ Lelkem semmire sem akar emlékezni. Hadd képzeljem, hogy mindig Fogarason voltam, akkor nem bánt annyira hogy most itt vagyok.

... Ó kocsizaj nélküli utcák, selyemutcák, hinta utcák, ó ragyogó templomok, ó már ívek ritmikus árnyai! Egy év múlva újra meg akarom őket látogatni. S talán köztük találak Téged is, talán együtt mehetünk...⁵⁵ De messze, messze van...

Messze időben és térben. Mert nem rossz álom, hogy itt vagyok, a Balkán fölött a Balkánon [jav. ebből ? : balkáni], Románia szélén, Ázsia szélén, félvad oláhok közt, akiknek még papjaik is lógó üngben és cifra övben járnak. Nem álom, de nagyon olyan mint egy <t> rossz, tompa álom. Tompa, szomorú hangulatok tolják egymást. Mulnak a napok s már egy hete itt...

46 Ovidiust (i. e. 43–i. sz. 17) Augustus császár i. sz. 8 őszén, váratlan gyorsasággal Tomiba, a Fekete-tenger északi partján fekvő, egészségtelen levegőjű, civilizálatlan városba száműzte, a költő itt is halt meg.

47 A fogarasi kaszinó a főtéri Hotel Mercur emeletén működött.

48 Kún József előző levelében felhívta Babits figyelmét A Hétben és a Vasárnapi ujságban frissen megjelent verseire: „amint bizonyosan olvastad, a múlt héten megjelent egy versem a Hétben, e héten pedig a V. Ujságban. Mindkettőt régen ismered.” Kún József levele Babitsnak (Palics, 1908. aug. 30.) = BML 1907–1909, 113. A Hétben megjelent vers: *Kék hegyek*, 1908/34, aug. 23., 538; a Vasárnapi Ujságban megjelent vers: *Mozdonyon*, 1908/35, aug. 23., 702–703, a vers a Szeged és Vidékében is megjelent szept. 1-jén (vö. BML 1907–1909, 341).

49 Fogaras főterén állt a Chiba cukrászda, ez lett Babits egyik kedves tartózkodási helye.

50 Fidibusz (1905–1927): hetente megjelenő erotikus élclap. Felelős szerkesztője előbb Heltai Jenő, majd 1908-ban Kemény Simon.

51 Babits lakása a Lenkert utcában volt, a mai 32. számú házban.

52 Ambrózy Pál (1881–1953) Babits legkedvesebb fogarasi tanártársa, latin–görög szakos tanár.

53 Babits levele Juhász Gyulának (Szekszárd, 1908. aug. 26. előtt) = BML 1907–1909, 106–111.

54 *Animus meminisse horret* – Lelkem visszariad az emlékezéstől (VERGILIUS, *Aeneis*, II, 12).

55 1908 nyarán is tervezték a találkozást Velencében, de elkerülték egymást, következő nyáron Babits végül nem Kún Józseffel, hanem fogarasi tanártársával, Ambrózy Pállal fog együtt utazni Itáliába.

Bocsásd meg a sok érzelgest és harmas pontot. Mellékelve küldöm újabb dolgaimat, azon reményben, hogy lehető behatóan s persze őszintén megírod róluk véleményed. Mind szekszárdi termés.⁵⁶

Szíves és kedves válaszdodat epedve várja és kedves nődek⁵⁷ kézcsókját jelentve marad mindig hív tisztelőd és barátod

Babits Mihály

56 Kún József válaszából (Szeged, 1908. szept. 14. és 17. között; BML 1907–1909, 124, 351) kikövetkeztethető, hogy Babits „szekszárdi termésként” mely verseit küldte el neki: *Sunt lacrimae rerum, Kútban, Itália, Liszty* (később az *Illusztrációk mindenféle versekhez* 3. darabja), *Hegeso sirja, Új leoninusok, Bakhánslárma*.

57 Kún József 1904-ben vette feleségül Szabó Jolánt, Szabó Jakab szegedi ügyvéd leányát.